

ГАДОИЙ СИЙМОСИНИНГ МАНБАЛАРДАГИ ИФОДАСИ

Асланова Хафиза,
СамДЧТИ ўқитувчиси

Калит сўзлар: тахаллус, газал, гадо, қалб султонлиги, чигатой шоирлари.

Мавлоно Гадоий ҳаёти ва адабий мероси ХХ аср бошларида ўрганила бошланди. Даставвал, таникли турк олими Муҳаммад Фуод Кўпрулу 1914 йилда «**Dokuzuncu ve onuncu asirlerdaki Gagatay sairleri**» (Тўққизинчи ва ўнинчи асрлардаги Чигатой шоирлари) [6. *seri I, 1330/1914*] номли мақола эълон қилиб, Мавлоно Гадоий ҳақида Навоийнинг «Муҳокамат ул-луғатайн» асари асосида маълумотлар келтиради. Бундан ташқари Muhammad Fuat Koprulu "Islam ansiklopedesi"га киритган «Gagatay adbiyati» номли мақоласида шундай ёзади: «**Gadai**» or «**Gada**» mau. **Stil alive in 1490, or 1491/1492, being at the time probably over 90 years of age. Navai-v. infra- statis that this poet only wrote in Chaghatai and that he already flourished under a. `l-Qasim Babur-v. ~Qalandar~, mirza or S.Mucizzaddin a.`l-Qasim Babur-ob.861=1457. his fame reached its apogee when the mau. Enjoyed thad potentate`s protection. A.Sir alludes to this man in the chapter devoted to poets he was acquainted with and who were still living at the time when he composed his Magalis. The choice of the pen name at the head of this article represents an indication of Sufi tendencies, fitting in well with the general mood of his principal benefactor`s environment. A.`l-Qasim himself choosing «Qalandar» only to mention this little fact» [7. 270-323-s] («Гадоий» ва «Гадо» ўртасидаги аниқликни тахмин қилишга мойил. Мен таникли ва билимли шоирнинг Гадо ёки Гадоий бўлганлигига кўшилмайман. Гадоий 1490 ёки 1491/1492 йилларда 90 ёшлар атрофида эҳтимол ҳали ҳам тарик бўлган. Навоийнинг билдиришича, бу шоир Чигатой тилида ижод қилган ва унинг ижоди Абул Қосим Бобур замонида гуллаб яшнаган. Навоий бу инсонга бағишланган бобида унинг машҳур**

бўлгани ва Навоий «Мажолис ул-нафоис» асарини ижод қилган пайти у ҳали ҳам ҳаёт бўлганини эслатади. Унинг бу тахаллусни танлаши бу мақоланинг бошида шундай изоҳланади, яъни бу тахаллус суфийлик тамойилларини, унинг яшаш принципларининг умумий кўринишларини ифодалайди. Бир қарашда менинг тасодифий фикрим суфийлик ақидаларининг санъатини аниқлашга мойиллик туғдиради).

Айни ўринда шоирнинг тахаллуси ҳақида сўз юритилар экан, Эркин Аҳмадхўжаевнинг фикрига кўра, «**Гадоий тахаллуси оддий халқдан чиққан, меҳнатқаш, умуман халқ вакили маъносини билдиради**» [5. 14-б] - деган фикрни илгари сурганлигини кўришимиз мумкин. Биз бу ҳар икки фикрнинг ҳам асосли эканлигини эътироф этамиз. Кўпрулу таъкидлаганидек, «Гадоий» суфия силсиласининг давомчиси эканлигини биз шоирнинг форсий ғазали келтирилган Фахрий Хиротийнинг «Радойиф ул-ашъор» асаридаги «Мавлоно Гадоий қаддаса сирруху» қайдидан ҳам билишимиз мумкин. Бу Гадоийнинг тасаввуф, тариқат вакили эканлигидан далолатдир. Эркин Аҳмадхўжаевнинг қашшоқ, камбағал маъносини англатувчи тахаллус эканлигини эътироф этиши эса «Мажолис ул нафоис»нинг форс тилига таржимони Ҳақимшоҳ Муҳаммад Қазвинийнинг тахминига мувофиқ бўлиб, унда «**Гадоий тахаллуси шоирнинг баъзан «Йиғлаю борсам эшикига гадолиғ қилғали**» [2. 258-б] (Кўнгил эшигидан садақа, эҳсон сўрагани) деган фикр билан ўз исботини топади. Қолаверса, Эркин Аҳмадхўжаев ўз монографиясида Гадоий тахаллуси ҳақида ҳар хил фикрлар юзага келтирилганлигини таъкидлаб қуйидагича асослаб беради: «**Шоирнинг ўзига бундай тахаллусни**

танлаганлигининг сабаби, биринчидан, унинг суфизм фалсафий оқимиغا мансублигидан дарак беради. Иккинчидан, шоирнинг қуйи табақадан, оддий халқдан етишганлигига ишорадир. Учинчидан, шоир Гадоий ишқ, севги шайдоси ҳам бўлганлиги сабабли ўзига юқоридагича тахаллусни танлаган бўлиши мумкин» [5. 34-б]. Э.Аҳмадхўжаевнинг бундай фикрга келишига яна Гадоийнинг қуйидаги байтлари сабаб бўлгандир:

Агар сен хусн элининг хонидурсен,

Жаҳонда доғи мендек бир Гадо йўқ» [9. 144-б].

Яна:

Гадоий беш эмастур, дер рақибинг,

Гадодурмен, вале, султондин ортук. [9. 146-б].

Бу байтларда шоирнинг «камбағал», «фақир» деб ўзини ифода этишлиги, юқоридаги фикр исботидир. Бундан ташқари, шоир ўзини севги гадоси эканлиги ҳақида шеърларида тараннум этади:

Хони инъомингдин, эй султони дорул-мулки хусн,

Мен Гадодек сойили маҳрум бўлғай, бўлмағай. [9. 196-б]

Айни Гадоий ҳақида Италия туркшунос олими Алессис Бомбачининг 1956 йилда нашр этилган «Storia della letteratura turca» (Турк адабиёти тарихи) [3. 127-с] номли китобида Навоийдан олдин яшаб ижод этган лирик шоирлар орасида Гадоийнинг фақат номини тилга олади, холос. Унинг маъноси, изоҳи ҳақида ҳеч бир фикр билдирилмаган. Гадоий ҳақида чет эл олимларидан энг кўп маълумотни Янош Экман беради. Унинг тадқиқотларида Гадоий тўғрисида асосли фикрларни учратамиз. Жумладан, «Gedai (kendi şürlerinde Geda, Neva`de Mevlâno Gadai) XV asirda yaşayan belli başlı Çağatau şairlerindir. Asil ismi bilinmemektedir. Hayati hakkında da pak az bilgimiz vardır. Nevai`, Meça`lisün-nefais`nin III meclisinde Gedai`nin Ebülkasim Babur (1452-1457) zamanında büyük bir şohret kazamış

olduğunu ve docsan yaşını gecdiği halde haniz hayatta olduğunu kaydetmektedir. Meça`lisün-nefais`h 897/1491-92 de meydana getirilmiş olduğuna göre, şairimizin 807/1404-05 sirararında doğmuş olduğu anlaşılıyor» [8. cilt X, 65-s]. (Гадоий, кейинги шеърларида Гадо, Навоийда Мавлоно Гадоий, - XV асрда яшаган бутун бошли чифатой шоирларидандир. Асли исми номаълумдир. Ҳаёти ҳақида ҳам жуда оз билимимиз бордир. Навоий «Мажолис ул-нафоис»нинг III мажлисида Гадоийни Абулқосим Бобур (1452-57) замонида буюк бир шуҳрат қозонганини ва тўқсон ёшдан ошгани ҳолда ҳануз ҳаёт эканлигини қайд этмишдир. «Мажолис ул-нафоис» ҳижрий 897/1491-92 йилда майдонга келганига кўра, шоиримизнинг 807/1404-05 йилларда туғилганлиги англашилади).

Айни шу ўринда Гадоийнинг ёши ҳақида, қанча умр кўрганлиги ҳақида Алишер Навоийнинг «Мажолис ул-нафоис» тазкирасига яна мурожаат қиламиз: «Мавлононинг ёши тўқсондин ўтубдур».

«Гадоийнинг узоқ умр кўрганлиги, яъни тўқсон ёшдан ортиқ ҳаёт кечирганлиги ҳақидаги Навоий маълумотининг тўғри эканлигини шоирнинг ўзи ҳам ғазалларида тасдиқлайди. Қуйидаги байтда жуда оригинал, чиройли ўхшатиш йўли билан маъшуқа қора зулфининг узунлигини Гадоий ўзининг узоқ умрига ўхшатиб, «умри дарозимдур» дейди:

Ул қаро сочинг сенинг умри дарозимдур менинг,

Неча қилғайсен киши умрини мундоқ поймол» [1. 70-б].

Бундан ташқари туркиялик навоийшунос олим Огоҳ Сирри Левенд ўзининг «Ali Şir Nevai» («Алишер Навоий») номли тўрт жилдли асарининг Алишер Навоийнинг «Hayati, sanati ve kişiligi» («Ҳаёти, санъати ва кишилиги») га бағишланган биринчи жилдидаги (Nevainin yetiştici çaç («Навоийни етиштирган чоғ, давр») бўлимида шоир Гадоий номини ҳам қаламга олиб, унинг яшаган даври ҳақида шундай маълумот беради: «Şahrüh devri

şirlerinden Emiri ile, Şahruh, Ebülkasim ve Baykara zamaninde yaşamış olan Gedayi bu orada kayd eldile bildir» [4. 26-s]. (Шохрух даври шоирларидан Амирий ила Шохрух, Абулқосим ва Бойқаро замонида яшаган Гадоий бу орада қайд этилгандир).

Айтиш мумкинки, Гадоий девони Лутфий девони билан бир муқовада бирлаштирилганлиги учун кўпгина фикрларга ҳам сабаб бўлди. Бу ҳақда Э.Аҳмадхўжаев шундай ёзади: «Гадоийнинг девони Лутфий девони билан бирга китобат қилинганлиги учун биз Лутфий девонига Гадоий ғазалларидан кириб қолганмикин деган мулоҳаза билан Лутфийнинг девонини ҳам кўздан кечирдик. Аммо гумонимиз исботланмади» [5. 22-б]. Тўғри, Мавлоно Гадоий ва Мавлоно Лутфий бир адабий муҳит вакиллари ҳамда улар ижодий ҳамкорликдаги шоирлардир. Бу ҳақида Гадоий шундай ёзган:

Гар иноят бўлса ҳақдин, доғи султондин назар,

Бу Гадодек Лутфий ким бўлғайки, Салмон бўлмағай [9. 191-б].

Бундан уларнинг бир адабий жараёндаги елкадош ҳамфикр, бир-бирига суҳбатдош бўлганлигини англашимиз мумкин. Ғазалда Гадоий ўзининг ночор ахволини баён этиб мурувват кутаётганлигини таъкидлаб, Лутфий ва Салмон Саважий билан тенглаша оладиган истеъдод соҳиби эканлигини фахрия санъати асосида ёритади.

Девонда «Гадоий» тахаллусида 9 та ғазал ҳамда «Гадо» тахаллуси билан 197 та ғазал ва 1 қасида ҳамда 1 та мустаҳзод ва 1 та қитъа ёзилган. Аммо 28 та ғазал тахаллусиз битилган. Шоирнинг

тахаллуси 205 та ғазалида охириги байтда – мақтада, 4 та шеърда эса охириги байтдан олдинги биринчи мисрасида учрайди» [5. 22-б]. Шоир девонидаги ғазалларнинг жойлашганлиги албатта анъанавий, шунинг билан бир қаторда бу ғазалларнинг ёзилган йиллари даври биз учун номаълум. «Шоирнинг девонидан ўрин олган сермазмун, ўйноқи, ранг-баранг лирик мерос, шубҳасиз, Гадоийнинг сал кам бир асрлик умрининг турли даврларида ёзилган, яратилган бўлиши керак. Чунки, уларнинг ёзилган вақти хронологияси номаълум. Профессор Ҳамид Сулаймоннинг қуйидаги фикрини келтириш ўринлидир: «Маълумки, Шарқ халқлари адабиётида лирик асарларнинг ёзилиш тарихини шеър остида кўрсатиш, айниқса ўрта аср даврларида одат бўлган эмас. Ҳатто баъзи шоирларнинг ўз қўли билан ёзилган автограф девонларидаги шеърларида ҳам биз зотан кўрмаймиз. Туркий ва форсий тилда шеър ёзган шоирларимиз узок замонлардан бери лирик ижодиётда традиция бўлиб қолган, ғазал охирида шоир тахаллусини кўрсатиш билан кифояланганлар, холос» [5. 22-б].

Хулоса қилиб айтганда, «Гадоий» тахаллусининг уч хил талқини унинг лирикаси мазмунида ўз аксини топган. Айни пайтда улар шоирнинг яшаган даври, муҳити ҳақидаги манбалар ҳамдир. Шоирнинг ҳақиқий исми, турмуш тарзи ҳақида маълумотларга эга эмасмиз. Аммо шоир лирикасида Ҳирот шаҳрига оид тасвирларга урғу қаратилганлигидан унинг яшаган жойларини тахмин қилиш мумкин. Бу масалаларни атрофлича ўрганиш келгусидаги вазифаларимиздандир.

Адабиётлар

1. Алишер Навоий. Асарлар. Ўн беш томлик. 12-том. Мажолис ул-нафоис. -Т., Ғ.Ғулом номидаги бадиий адабиёт нашриёти, 1966.
2. Али Асғар Ҳикмат «Мажолиун нафойис», Мир Али Шер Навоий XVI асрдаги форс тилига қилинган таржимаси (Техрон) 1945.
3. Alessio Bombaci, Storia della letteratura turca, 1956.
4. Agah Sirri Levend. Ali Şir Nevai, 1-cilt. Hayati, sanati ve kişiligi, Turk tarih kurumu basimevi, Ankara, 1965.
5. Аҳмадхўжаев Э. Гадоий (Ҳаёти ва ижодий мероси) -Т., ФАН 1978й.

6. Muhammad Fuat Köprülü. Dokuzuncu ve onuncu asirlardaki Çagatay sairleri, “Turk Yurdi”, seri I, 1330/1914;

7. Muhammad Fuat Köprülü. Çagatay adebiyati,- “Islam ansiklopedesi”, 3-cilt, 24-cüяб Istanbul, Maorif matbaasi, 1945.

8. Eckmann J. “Turk dili va edebbiyati, dergisi”, Istanbul Edebiyat Fakültesi matbaasi, cilt X, I Eylül 1960.

9. Рустамов М. Гадоий девонининг луғати ва матни, -Т., Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейи тахрир бўлими, 2007 й.

Асланова Х. Выражение образа Гадоий в источниках. Гадои является один из самых великих деятелей XV века. Его поэтическое творчество включает в себе больше газелей. Творческое наследие нравственный дух и образовательное значение.

Aslanova X. The expression of Gadoiy's image due to resources. Gadoiy is one of the greatest figure of XV th century. His poenic activity mainly consists of more ghazals. The heritage of the creator has educational purpose, expresses profound enlightenment and art.
